

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโลกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๗
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

ที่ อว ๘๐๓๑.๑ /ว ๖๓

๑๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ตอบรับการตีพิมพ์บทความวารสารวิชาการธรรมทรศน์

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ทองปั้น

ตามที่ท่านได้ส่งบทความวิจัยเรื่อง “อารยธรรมลุ่มน้ำชี: ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในจังหวัดขอนแก่น” เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการธรรมทรศน์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น นั้น

ในกรณีนี้ กองบรรณาธิการได้ดำเนินการตามกระบวนการพิจารณา จากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความ (Peer Review) จำนวน ๓ ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเรียบร้อยแล้ว และกองบรรณาธิการเห็นชอบรับบทความของท่านตีพิมพ์ในวารสารวิชาการธรรมทรศน์ ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือน มกราคม – มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ซึ่งวารสารเข้าสู่ฐานข้อมูล TCI แล้ว

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล พรหมกุล)
บรรณาธิการวารสารวิชาการธรรมทรศน์

อารยธรรมลุ่มน้ำชี : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา
 ในจังหวัดขอนแก่น
 Chi Valley Civilization : History Culture and Wisdom
 in Khonkean Province

สุวิน ทองปั้น

Suwin Thongpan

ปานจิตร สุขุมาลัย

Panjit Sukuman

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

E-mail. Suwin.tho@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น ๒) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาอีสานและแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการธำรงรักษาและการสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ นักวิชาการ ๗ คน ประชาชนชาวบ้าน ๗ คน ผู้แทนภาครัฐและเอกชน ๗ คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น พบว่าประวัติศาสตร์เมืองขอนแก่น เริ่มจากท้าวพันเป็นผู้ก่อตั้ง ท่านรวบรวมคนประมาณ ๓๕๐ คน มาตั้งบ้านเรือนที่ริมบึงแก่นนคร เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ปี พ.ศ. ๒๓๓๒ ส่วนวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น มีดังนี้ ๑) งานกาชาดเทศกาลผ้าไหมและงานผูกเสี่ยว ๒) เทศกาลสงกรานต์และถนนข้าวเหนียว สำหรับอารยธรรมจังหวัดขอนแก่นที่ค้นพบ มีดังนี้ ๑) อารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ ๒) อารยธรรมประวัติศาสตร์ ๓) อารยธรรมทวารวดี ๔) อารยธรรมลพบุรี ๕) อารยธรรมล้านช้าง

ภูมิปัญญาอีสานและแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น พบว่าภูมิปัญญาอีสาน มีดังนี้ ๑) ภูมิปัญญาการแพทย์ ๒) ภูมิปัญญาอาหารและโภชนาการ ๓) ภูมิปัญญาการจักสาน ๔) ภูมิปัญญาศิลปะการแสดง ๕) ภูมิปัญญาภาษาและวรรณกรรม ๖) ภูมิปัญญาการทอผ้า สำหรับแหล่ง

อารยธรรมจังหวัดขอนแก่น ที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ คือภูมิปัญญา ศิลาจารึก ใบเสมา หมอลำ หนึ่งปะโมทัย และกิจกรรมผาผนัง

แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น ได้จากการถอดบทเรียนจากแหล่งอารยธรรมตำบลสาวะถี มี ๖ แนวทาง คือ ๑) การสร้างพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ๒) การสร้างศิลปะเชิงสร้างสรรค์ ๓) การสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ๔) การสร้างวิสาหกิจภูมิปัญญาชุมชน ๕) การสร้างเครือข่ายภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ๖) การใช้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณีพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ : อารยธรรม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา

ABSTRACT

The objectives of this research are 1) to study the history, culture, and civilization of the Chi river in Khon Kaen province. 2) to study Isaan wisdom and the sources of Chi River Basin civilization in Khon Kaen province. 3) to study the ways for maintaining and inheriting the Chi river civilization. in Khon Kaen province. This is qualitative research. The research tools used were in-depth interviews. Key informants included 7 academicians, 7 local philosophers, and 7 representatives from the government and private sector. Data were analyzed using descriptive methods.

The results showed that

History, culture and civilization of the Chi river in Khon Kaen province. It was found that the history of Khon Kaen city had been started by Thao Phan as the founder, he gathered about 350 persons to set up houses at the edge of Kaen Nakhon lake on the 15th date of the waxing moon of the 4th lunar month in 1789. According to the Provincial Cultural Office of Khon Kaen province, they are as follows: 1) Red Cross Fair, Silk Festival and Xiao Fair 2) Songkran Festival and Khao Neaw Road. According to the Khon Kaen civilization discovered, they were as follows: 1) Prehistoric civilization 2) Historical civilization 3) Dvaradi civilization 4) Lopburi civilization 5) Lan Chang civilization.

For the Isaan wisdom and the Chi River civilization in Khon Kaen province, It was found that Isaan wisdoms are as follows: 1) Medical wisdom, 2) Wisdom on Food and nutrition, 3) Basketry wisdom, 4) Wisdom on Performing arts, 5) Wisdom on language and literature, 6) Weaving wisdom. For the source of civilization in Khon

Kaen Province, there is empirical evidence namely Wisdom, the Stone inscriptions, the Sema leaves, the Mor Lam, the Pamothai films, and the Mural activities.

Ways of maintaining and inheriting the source of Chi River civilization in Khon Kaen province were lessons learned from the Savathi sub-district civilization. There are 6 approaches: 1) Creating a museum of local wisdom, 2) Creating the creative art, 3) Creating the creative tourist attractions, 4) Creating the enterprises of community wisdom, 5) creating a network of wisdom and culture, 6) Using wisdom, culture and traditions to develop communities.

Keywords : Civilization, History, Culture, Wisdom

๑. บทนำ

ธรรมชาติของมนุษย์จะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นสังคม ดังที่ อริสโตเติลนักปรัชญากรีกโบราณกล่าวไว้ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Man is social animal)”^๑ เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือการสร้างกฎกติกา ระเบียบในการอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเพื่อให้เกิดสันติสุขในหมู่คณะ ธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งของมนุษย์คือการคิดประดิษฐ์สิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต เพื่อความอยู่รอดและเพื่อความเจริญงอกงาม และผลงานที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นและเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีค่าแก่การปฏิบัติ จนกลายมาเป็นการเรียนรู้ร่วมกันและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายมาเป็นวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้นๆ และในที่สุดก็จะกลายมาเป็นอารยธรรมที่เป็นหลักฐานที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชนเชื้อชาตินั้นๆ สำหรับสิ่งประดิษฐ์ที่ใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งเกิดจากการเอาชีวิตรอดตามสภาพของภูมิศาสตร์และความเชื่อ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตหรือแนวทางการดำเนินชีวิต จนกลายมาเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรม

วัฒนธรรมและอารยธรรมของมนุษยชาติแต่ละเชื้อชาติเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของมนุษย์แต่ละเชื้อชาติหรือแต่ละเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นความเจริญด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งประดิษฐ์ สิ่งก่อสร้าง และการสร้างเครื่องมือในการทำมาหากิน ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของคน

^๑ ประยงค์ สุวรรณบุบผา. สังคมปรัชญา แนวคิดตะวันออก- ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร, โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๗. หน้า ๓๑

แต่ละพื้นที่และแต่ละเชื้อชาติ เริ่มตั้งแต่การมาตั้งถิ่นฐานและการย้ายถิ่นฐาน เหตุการณ์ต่างๆ ในการดำเนินชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้อารยธรรมจึงหมายรวมเอาทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นของชนแต่ละเชื้อชาติ อันประกอบไปด้วย ความเชื่อ แนวคิด วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ที่เป็นรองลอย ให้เป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้า

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อารยธรรมที่โดดเด่นมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน จนทำให้สิ่งเหล่านี้ กลายมาเป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของคนอีสานมานานจนกลายมาเป็นอารยธรรมของคนอีสาน อันเป็นการแสดงถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอีสานหรือเรียกว่าล้านช้าง ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่อาณาจักรหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และอารยธรรมเหล่านี้ได้มีการบันทึกและได้รับการปฏิบัติสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบันนี้ สำหรับหลักฐานที่แสดงถึงความเป็นมาของอารยธรรมนั้นมีอยู่มากมายทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น มีภาษาเป็นของตนเอง โดยมีการบันทึกไว้ในใบลาน ในภาพกิจกรรมฝาผนัง วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ ความเชื่อ และโบราณวัตถุ ที่เป็นอัตลักษณ์ด้านศิลปกรรมสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ซึ่งพบกระจายอยู่ทั่วไปในภาคอีสานตามเมืองโบราณต่างๆ ที่ใกล้กับลำน้ำสำคัญของภูมิภาค เช่น ลำน้ำชี ลำน้ำมูล และลำน้ำโขง

อารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น เป็นอารยธรรมที่อยู่บริเวณพื้นที่ตั้งอยู่ตอนกลางของภาคอีสาน ซึ่งมีประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ขอนแก่นถือว่าเป็นแหล่งที่มีอารยธรรมที่มีหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานมานับพันปี เพราะได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง โดยบริเวณบ้านสาวะถี ผู้วิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่เบื้องต้น และศึกษาเอกสาร หลักฐานตำราแล้ว มีความ มีความประสงค์ที่จะทำการสำรวจแหล่งโบราณคดี แหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชีจังหวัดขอนแก่น และรวบรวมเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในจังหวัดขอนแก่น ได้แก่ พุทธศิลป์ กิจกรรมฝาผนัง ภูมิปัญญา โดยมีวัดไชยศรีเป็นศูนย์กลางของชุมชน และชุมชนมีความตื่นตัว เกี่ยวกับแหล่งที่กำเนิดความรู้เกี่ยวโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธสถาน พุทธศิลป์ที่มีคุณค่าของคนขอนแก่น โบราณสถานบางแห่งอยู่ในความดูแลอนุรักษ์ของวัดและชาวบ้าน มีการเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา การโฆษณาประชาสัมพันธ์การให้ความรู้ในเรื่องศิลปวัฒนธรรมมีเพียงป้ายอธิบายคร่าวๆ ถึงชื่อเรื่อง ไม่ได้บอกประวัติ และที่มาของโบราณวัตถุชิ้นนั้น ไม่มีมีคฤหบดีประจำที่จะให้ความรู้แก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไป ซึ่งแม้ว่าจะมีหน่วยงานภาครัฐได้ลงพื้นที่ทำการศึกษาและอนุรักษ์แล้วก็ตาม ทีมงานเห็นว่าอารยธรรมลุ่มน้ำชี ณ พื้นที่บ้านสาวะถี มีความเด่นชัด มีความผสมผสานระหว่างอารยธรรมล้านช้างกับอารยธรรมภาคกลางที่มีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญา อันทรงคุณค่าควรจะต้องได้รับอนุรักษ์และรวบรวมเป็นชุดองค์ความรู้ เพื่อการเผยแพร่และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

จากประเด็นดังกล่าวนำมาสู่การวิจัย “อารยธรรมลุ่มน้ำชี : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในจังหวัดขอนแก่น” เพื่อให้ได้แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี อันเป็นมรดกอันล้ำค่าของบรรพบุรุษลุ่มน้ำชีที่ได้คิดประดิษฐ์ผลงานขึ้นมาจนกลายเป็นสัญลักษณ์และอันลักษณ์ของคนคนลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น
- ๒.๒ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในชุมชนอีสานและแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น
- ๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้ ๑) เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับอารยธรรม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาลุ่มน้ำชี ๒) เป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมอารยธรรม หรือ วัฒนธรรม หรือภูมิปัญญา ๓) เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนสาธารณะ โดยการจำแนกผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ ๑) นักวิชาการ จำนวน ๗ คน ๒) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๗ คน ๓) ผู้แทนภาครัฐและเอกชน จำนวน ๗ คน รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น จำนวน ๒๑ คน

๓.๓ เครื่องที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสนทนากลุ่ม

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้นำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล ความถูกต้องของข้อมูล นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ แล้วทำการตีความ หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

๔. สรุปผลการวิจัย

การวิจัย “อารยธรรมลุ่มน้ำชี : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในจังหวัดขอนแก่น” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ แล้วนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล หลังจากนั้นนำข้อมูลมาแปลความหมาย ตีความ แล้ววิเคราะห์ด้วยวิธีการพรรณนา ในประเด็นดังนี้

๕.๑ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น พบว่า

๑) ประวัติศาสตร์จังหวัดขอนแก่น จังหวัดขอนแก่นก่อตั้งขึ้นโดยท้าวพัน เป็นผู้รวบรวมผู้คนประมาณ ๓๕๐ คน มาตั้งบ้านเรือนที่ริมบึงบอน (บึงแก่นนคร) เมื่อวันที่ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ปี พ.ศ. ๒๓๓๒ หลังจากนั้นก็ได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมธรรมและได้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นจนหลายมาเป็นอารยธรรมลุ่มน้ำชีจังหวัดขอนแก่น

๒) วัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น คือสิ่งที่คนขอนแก่นคิดค้นสร้างขึ้นและได้สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบันนี้ อันเป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของจังหวัดขอนแก่น ที่บ่งบอกถึงการดำเนินชีวิตและแสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรือง ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ของคนในชุมชนและเป็นสิ่งที่คนในสังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม โดยที่คนในสังคมยึดเป็นกฎเกณฑ์แบบแผนเพื่อนำไปปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของคนคนกัน จนกลายมาเป็น "มรดกอันล้ำค่าของคนขอนแก่น" เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามสำหรับมนุษย์ที่ได้รับมาจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลังจนกลายมาเป็นวิถีของคนขอนแก่น ซึ่งมีดังนี้ (๑) งานเทศกาลโหม่นนาชาติประเพณีผูกเสี่ยวและงานกาชาด (๒) งานประเพณีสงกรานต์อีสานเทศกาลดอกคูน เสียงแคนและถนนข้าวเหนียว

๓) อารยธรรมจังหวัดขอนแก่น คือสิ่งที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของมนุษยชาติที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น ซึ่งพบหลักฐานจากโบราณวัตถุ ภาพกิจกรรม และข้อมูลจากเอกสารสามารถแบ่งยุคออกเป็นยุคๆ ดังนี้ (๑) อารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ อารยธรรมเกิดก่อนประวัติศาสตร์ ที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของคนขอนแก่นตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏชัดเจนจากการค้นพบโบราณวัตถุ เช่น สิ่งก่อสร้าง ใบเสมา และเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น หม้อไห ซึ่งมี ๒ แห่ง คืออารยธรรมโนนนกทาและอารยธรรมโนนชัย (๒) อารยธรรมสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ อารยธรรมโนนเมือง อารยธรรมบ้านเมืองเพี้ย อารยธรรมชัยวาน อารยธรรมดงเมืองแอม (๓) อารยธรรมสมัยทวารวดี ได้แก่ อารยธรรมบ้านโนนสะอาด ตำบลไชยสอ อำเภอชุมแพ อารยธรรมบ้านบัวสิมมา อยู่ที่บ้านบัวสิมมา ตำบลโนนอุดม อำเภอชุมแพ และอารยธรรมท่ากระเสริม อยู่ที่บ้านท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง (๔) อารยธรรมสมัยลพบุรี ได้แก่ อารยธรรมบ้านหัวขัว ตำบลเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย มีหลักฐาน คือ ปราสาทเปือยน้อย อารยธรรมบ้านหัวสระ ตำบลดอนช้าง อำเภอเมือง ได้แก่ กู่แก้ว อารยธรรมบ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง ได้แก่ กู่บ้านนาคำน้อย (กู่ประภาชัยอารยธรรมบ้านหนองตบเต่า ตำบลป่าปอ อำเภอบ้านไผ่) ได้แก่ รอยพระพุทธรูปบาทหินลาด และแหล่งตัดหิน (๕) อารยธรรมสมัยอาณาจักรล้านช้าง ได้แก่ อารยธรรมบ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง ซึ่งมีหลักฐานปรากฏชัดเจนคือ พระธาตุขามแก่น

๕.๒ ภูมิปัญญาในชุมชนอีสานและแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น

๑. ภูมิปัญญาในชุมชนอีสาน

ภูมิปัญญาในชุมชนอีสาน คือองค์ความรู้ ความรู้ความสามารถของบรรพบุรุษที่มีการคิดค้น และประดิษฐ์ขึ้นใช้ในการดำเนินชีวิต และปรับปรุงจากยุคสู่ยุคจนกลายเป็นสัญลักษณ์ที่ความโดดเด่นของท้องถิ่น เช่น เครื่องมือการเกษตร เครื่องจักสาน เครื่องมือจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า ภูมิปัญญาเหล่านี้เกิดจากการสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษ แล้วถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงยุคปัจจุบัน สำหรับภูมิปัญญาในชุมชนอีสานในที่นี้จะขอกกล่าวเฉพาะภูมิปัญญาอีสานที่คนขอนแก่นนำมาพัฒนาจนกลายเป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ของคนขอนแก่น และสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

๑) **กระทืบข้าว** เป็นภาชนะที่ใช้ในการบรรจุข้าวเหนียว ซึ่งคนอีสานมีวัฒนธรรมการกินข้าวเหนียวมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องคิดประดิษฐ์ภาชนะสำหรับบรรจุข้าวเหนียว และภาชนะสำหรับบรรจุข้าวเหนียวคือกระทืบข้าว ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนอีสานที่เกิดจากความรู้ความสามารถของบรรพบุรุษที่นำเอาไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาจักสานเป็นภาชนะบรรจุข้าวเหนียว จนกลายเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป โดยมีการเรียนรู้ร่วมกันและมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ของคนอีสาน

จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดหนึ่งของอีสานและเป็นจังหวัดที่เป็นศูนย์กลางของอีสาน ชาวขอนแก่นได้นำเอากระทืบข้าวเหนียวมาพัฒนาต่อยอด โดยการสร้างเป็นสัญลักษณ์ของคนขอนแก่นคือชาวขอนแก่นได้สร้างสวนสาธารณะตรงข้ามเขื่อนทรินพลาซ่าขอนแก่น แล้วทำรูปกระทืบข้าวใหญ่เป็นสัญลักษณ์ และทำถนนข้าวเหนียวขึ้นที่ถนนศรีจันทร์ ซึ่งเริ่มตั้งแต่สี่แยกเขื่อนทรินไปจนถึงสี่แยกเดี่ยวอง และมีการเฉลิมฉลองในวันปีใหม่ของทุกปีจะมีคนนับแสนคนที่มาร่วมกันทำคลื่นมนุษย์ จนกลายเป็นสถิติโลกที่มีการบันทึกไว้ในกินเนตบุ๊ก และในวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายนของทุกปี ซึ่งเป็นวันสงกรานต์จะมีคนหลังไหลมาจากทุกสารทิศที่มาน้ำสงกรานต์ที่ถนนข้าวเหนียว

จากข้าวเหนียวและภาชนะบรรจุข้าวเหนียวของคนอีสาน ชาวขอนแก่นได้พัฒนาจนกลายเป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ของคนขอนแก่น เป็นวัฒนธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น

๒) **การทอผ้าไหม** ถือว่าเป็นภูมิปัญญาของการผลิตผ้าของคนอีสาน ที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่ได้มีการเรียนรู้ร่วมกันและได้สืบทอดหรือถ่ายทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งแต่ละจังหวัดในภาคอีสานก็จะมีเทคนิคทอผ้าไหมและลวดลายในการทอผ้าไหมที่แตกต่างกันไป สำหรับชาวขอนแก่นได้พัฒนาการทอผ้าไหม ไม่ว่าจะเป็นด้านเทคนิคการทอ มีการคิดประดิษฐ์ลวดลายที่เป็นสัญลักษณ์และอัตลักษณ์จนกลายเป็นผ้าไหมขอนแก่น ที่คนให้การยอมรับและเป็นผ้าที่มีชื่อเสียงของจังหวัดขอนแก่น ดังคำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่นที่ว่า “พระธาตุขามแก่น เสียงแคนดอกคูน ศูนย์รวมผ้าไหม ร่วมใจผูกเสี่ยว เที่ยวขอนแก่นนครใหญ่ ไดโนเสาร์สิรินธรเน่ สุดเท่เหรียญทองแรกมวยโอลิมปิก”

ชาวจังหวัดขอนแก่นได้ใช้ผ้าไหมมาเป็นสิ่งที่สร้างวัฒนธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น โดยการร่วมมือกันของทุกภาคส่วนจัดงานประจำปีของทุกปี เป็นการจัดงานกาชาดประจำจังหวัดทุกปี คือ “งานเทศกาลไหมนานาชาติ ประเพณีผูกเสี่ยว และงานกาชาด จังหวัดขอนแก่น” พัฒนาเป็นซอฟต์แวร์ จนกลายเป็นที่รู้จักระดับประเทศและระดับโลกไปแล้ว

๒. แหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น

คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น ที่ตำบลสาวะถีซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชนอีสาน ที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้างจนถึงปัจจุบัน คณะผู้วิจัยจึงเลือกตำบลสาวะถีเป็นพื้นที่วิจัยเพื่อถอดบทเรียนการพัฒนาแหล่งอารยธรรมจังหวัดขอนแก่น เพื่อเป็นรูปแบบในการพัฒนาแหล่งอารยธรรมแบบมีส่วนร่วมแบบบูรณาการ คือการร่วมมือกันของ ๓ หน่วยงาน ได้แก่ ๑) บ้านหรือชุมชนสาวะถี ๒) วัดซึ่งได้แก่วัดไชยศรีบ้ำสาวะถี และ ๓) โรงเรียนหรือหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีการพัฒนาแหล่งอารยธรรมตำบลสาวะถีมีรายละเอียดดังนี้

๑) แหล่งอารยธรรมตำบลสาวะถี

ในบริเวณตำบลสาวะถี เป็นบ้านร้างเก่าแก่มานาน นับพันๆ ปี ซึ่งมีหลักฐานทางด้านวัตถุโบราณเหลือให้เห็นหลายอย่าง เช่น ซากวัตถุโบราณ มีถ้วยชาม ไหแตก กระตุกยวๆ สมัยคนโบราณ เครื่องปั้นดินเผาชนิดต่างๆ ที่แท่นหินเป็นเครื่องปั้นดินเผาหมุนรอบได้ นอกนั้นมีซากวัดร้างอยู่ ๓ แห่ง แต่ละแห่งมีพัทธสีมาอยู่ ๘ คู่ แห่งที่หนึ่งอยู่อ้อมบักป้อม อ้อมบักป้อมนี้เป็นดอนเป็นป่า มีกอไผ่ป่า ต้นสะแก ฯลฯ ตอนนี้อยู่ทางทิศตะวันตกของโนนเมือง นอกคุคลองออกไปประมาณ ๑-๒ เส้น ครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น ได้มีหนังสือออกไปยังครุใหญ่ เพื่อให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไปสำรวจก็เห็นที่อ้อมบักป้อมนี้มีพัทธสีมา ๘ คู่ และรอบๆ พัทธสีมามีจอมปลวกอยู่รอบ ๆ มีต้นไม้ ขึ้นเต็มจอมปลวกไปหมด เมื่อเจ้าหน้าที่สำรวจจอมปลวกก็พบว่าเป็นธาตุหรือเจดีย์ มีหินก้อนใหญ่หน่อย เรียงรายอยู่บริเวณนั้น เจ้าหน้าที่ได้ทุบให้แตกเพื่อนำไปพิสูจน์ หลังจากนั้นชาวต่าง ๆ ก็เจียบไป โดยที่ไม่ได้แจ้งการพิสูจน์บริเวณที่พัทธสีมาล้อมรอบนี้ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เรียกว่า “กู”

๒) แหล่งอารยธรรมวัดไชยศรี

วัดไชยศรี ตั้งอยู่ที่บ้านสาวะถี หมู่ที่ ๘ ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีเนื้อที่ ๖ ไร่ ๒ งาน ๔๘ ตารางวา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย อยู่ห่างจากตัวเมืองขอนแก่นประมาณ ๒๐ กิโลเมตร เป็นวัดเก่าแก่มีสิมโบราณ (โบสถ์) เป็นสถาปัตยกรรมอีสาน ที่มีอายุกว่าร้อยปีเศษ วัดไชยศรีสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๘ และได้พระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ.๒๔๖๐ มีพระอธิการอ่อนสา เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก ส่วนสิมจะสร้างขึ้นเมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่สร้างเสร็จเรียบร้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ลักษณะประเพณีวัตถุก่อสร้างพื้นล่างและผนังเป็นการก่ออิฐ ฉาบปูนเรียบ ช่อวงบนเป็นไม้ทั้งหมด รวมทั้งหลังคาด้วย บานประตูหน้าต่างแกะสลักเป็นฝีมือของพระอธิการอ่อนสา ส่วนภาพฝา

ผนังเป็นฝีมือของช่างเขียนชาวบ้าน ชื่อนายทอง ทิพย์ชา เป็นชาวอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดย เขียนตามแนวคิดของพระอริการอ่อนสา ฝาผนังด้านในเขียนเป็นภาพพุทธประวัติ ภาพเวสสันดรชาดก ภาพเรื่องสังข์ ศิลป์ชัย ภาพเทพ มนุษย์และสัตว์ต่างๆ ภาพเขียนด้านนอกเขียนเป็นภาพนรก ๘ ชุม ภาพพระเวสสันดร ภาพเรื่องสังข์ ศิลป์ชัย และภาพทหารยืนเฝ้าประตู ฮูปแต้มเขียนด้วยสีฝุ่น ส่วนใหญ่จะเป็นสีคราม สีเหลืองและสีเขียว เขียนภาพฝา ผนังไม่เหลือที่ว่างไว้เลย การวางองค์ประกอบของภาพ เช่นภาพมนุษย์ จะมีลักษณะแปลกไปจากภาพจิตรกรรมที่พบเห็น ในที่อื่น เช่น ภาพตัวพระหรือกษัตริย์จะมีขนาดเล็ก ภาพยักษ์และภาพสัตว์จะมีขนาดใหญ่ ภาพต่างๆ จะแสดงท่าทางโลด โผน การจัดวางภาพบนผนังด้านต่างๆ ในที่แคบ เล็กและสูงใหญ่ก็จัดไว้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังมีภาพเหตุการณ์ แวดล้อมสังคมความเป็นอยู่ในสมัยนั้นด้วย ทำให้สามารถศึกษาเรื่องราวความเป็นอยู่ของชุมชนจากภาพเหล่านี้ นับว่าเป็น หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติชุมชนที่สำคัญ

๕.๓ แนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น

คณะผู้วิจัยลงสำรวจพื้นที่แหล่งอารยธรรมในจังหวัดขอนแก่นแต่ละแห่งแล้วเลือก ๑ พื้นที่ที่มีความโดดเด่นที่สุดมาถอดบทเรียนแนวทางการอนุรักษ์สืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น คณะผู้วิจัยเลือกแหล่งอารยธรรมตำบลสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เพราะตำบลสาวะถีเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นในด้านอารยธรรม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาและวิถีชีวิต

ในการถอดบทเรียนแนวทางการอนุรักษ์สืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี ตำบลสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น คณะผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทพื้นที่ทั้งส่วนที่เป็นเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โบราณสถาน โบราณวัตถุ พร้อมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม แล้วถอดบทเรียนแนวทางในการอนุรักษ์และการสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีที่ยั่งยืน ๕ แนวทางดังนี้

๑) การสร้างพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสร้างพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสร้างพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โรงเรียนบ้านสาวัดธีราชูร์รังสฤษฎ์ หมู่ ๒๑ บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ ซึ่งเรียกว่า “พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาสาวะถี” พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาสาวะถี โรงเรียนบ้านสาวัดธีราชูร์รังสฤษฎ์ ปีที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๙ พิพิธภัณฑ์นี้ เดิมเป็นอาคารเรียนของนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวัดธีราชูร์รังสฤษฎ์ในระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ ๑-๒ ตามความต้องการของผู้อำนวยการโรงเรียน ที่เห็นว่าอาคารไม้ไม่มีความเก่าเพราะจำนวนนักเรียนที่ลดน้อยลงจึงตัดสินใจมาทำเป็นพิพิธภัณฑ์ ซึ่งสิ่งของที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ส่วนหนึ่งย้ายมาจากพิพิธภัณฑ์วัดไชยศรี และอีกส่วนมาจากชาวบ้านซึ่งนำของเก่าที่ตนมีอยู่มาบริจาคให้ เนื่องจากอยากมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา ซึ่งสิ่งของที่จัดแสดงนั้นเป็นอุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ ที่ชาวบ้านชุมชนสาวะถีใช้ประโยชน์ และมีเรื่องราวที่น่าสนใจที่คนในชุมชนสามารถเป็นคนถ่ายทอดให้นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมได้รับรู้ พิพิธภัณฑ์แบ่งออกเป็น ๓

ห้อง ห้องแรกเป็นห้องที่บอกเล่าเรื่องราวขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งแสดงถึงความเป็นกลุ่มชนเก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่นที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง และมีอุปกรณ์ของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันจัดแสดง ห้องที่สองเป็นอุปกรณ์และเครื่องมือเกี่ยวกับการทอผ้า อุปกรณ์การประมง อุปกรณ์การเกษตร และห้องที่สามเป็นเรื่องราวของวรรณกรรมสินไชผลงานต่างๆ มีการจัดทำข้อมูล

๒) ศิลปะปะเชิงสร้างสรรค์

ศิลปะปะสร้างสรรค์เป็นการนำเอาแนวคิดด้านสุนทรียศาสตร์ คือศาสตร์แห่งความงาม ความบันเทิงเข้ามาใช้ในการสร้างสรรค์งานด้านภูมิปัญญา ให้มีความชีวิตชีวา หรือสร้างสิ่งที่เกิดประโยชน์กับชุมชน ซึ่งในศิลปะสร้างสรรค์ของชุมชนสาวะถีที่มีการสร้างสรรค์ที่ชัดเจนมีอยู่ ๒ ด้าน คือ สร้างหมอลำน้อยสินไชร้อยปี และ สร้างหนังประโมทัยหรือหนังตะลุง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(๑) หมอลำน้อยสินไชร้อยปี

บ้านสาวะถีเป็นหมู่บ้านมีคณะหมอลำมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย และมีวัดไชศรีเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน และเป็นวัดที่มีอายุเก่าแก่มากกว่า ๒๐๐ ปี จุดเด่นของวัดอยู่ที่สิมโบราณ และจิตรกรรมฝาผนัง หรือสอปแต้ม ที่บอกเล่าตำนานสินไช เกิดเป็นแรงบันดาลใจให้กับครูและนักเรียนโรงเรียนสาวะถี (สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์) รวมตัวกันฝึกซ้อมเชิดหุ่นร้องหมอลำ โดยการนำเอาตำนานสินไชมาจัดแสดง เพื่อเป็นการอนุรักษ์หมอลำไม่ให้สูญหาย รวมถึงได้เป็นการเผยแพร่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชุมชน โดยกิจกรรมที่เยาวชนในบ้านสาวะถีร่วมกันทำคือ การแสดงหมอลำสินไชร้อยปี เป็นการแสดงเชิดหุ่น หรือที่รู้จักกันในชื่อหนังประโมทัย โดยที่นักเรียนใช้เวลาว่างในคาบเรียนรวมตัวกันเพื่อฝึกซ้อม เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้เยาวชนที่นี่ มีพื้นที่ในการแสดงออก

(๒) หนังประโมทัย สินไชพิทยาสรรค์

หนังประโมทัยได้คิดริเริ่มและดำเนินการสร้างในโครงการสินไชโมเดล มาตั้งแต่ปีที่ ๑ ด้วยการนำเอาเรื่องราวในวรรณกรรมสินไช ที่ปรากฏอยู่บนฝาผนังสิมวัดไชศรี มาเรียบเรียงและผ่านกลอนลำ โดยมีการเล่นหนังประโมทัยแบบอีสานประกอบ จากจุดเริ่มต้นสร้างสรรค์และพัฒนามาถึงปีที่ ๔ ซึ่งมี ครูพรศักดิ์ ภูมิสวัสดิ์ ครูโรงเรียนสาวะถีพิทยาสรรค์ที่ปลุกปั้นเด็กๆ รุ่นแล้วรุ่นเล่าให้มาร้องหมอลำ เล่นหนังประโมทัยสินไช เล่นดนตรีอีสาน และเชิดหนังตะลุง จนสร้างความพึงพอใจให้กับผู้ที่มาเข้าชม ณ ปัจจุบันนี้ หนังประโมทัยสินไชได้พัฒนาไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง ได้มีบทบาทเป็นภาษาอังกฤษเสริมเข้ามา เพื่อให้ชาวต่างชาติได้รับชม ได้ความรู้ความเข้าใจ

๓) สร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ชุมชนบ้านสาวะถีเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้างและเป็นแหล่งที่สืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรมล้านช้างที่อยู่ในดินแดนลุ่มน้ำชี ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากเรื่องเล่า จากหลักฐานที่เป็นใบเสมา จากหลักฐานที่บันทึกอยู่ในใบลาน และจากปราชญ์ชุมชนที่ได้สืบทอดสานต่อภูมิปัญญา วัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น เมื่อเป็นเช่นนี้ชุมชนสาวะถีและวัดไชยศรีถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมสำหรับคนขอนแก่น เช่น รูปสลักรัตนบุรีประจำจังหวัด คือรูปสี่โท ซึ่งได้จากการวิจัยอุปแต้มฝาค้างริมวัดไชยศรีของเทศบาลนครขอนแก่น

การสร้างมรดกเทศก้น้อย ชุมชนสาวะถี ร่วมกับโรงเรียนบ้านสาวะถี และวัดร่วมกันถ่ายทอดองค์ความรู้อารยธรรม ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับชุมชนทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และ เด็กหรือเยาวชน จนเกิดองค์ความรู้ สามารถที่จะถ่ายทอดต่อให้กับคนอื่นได้ เมื่อมีนักท่องเที่ยวไปเที่ยวที่วัดไชยศรีหรือเที่ยวชมชุมชนบ้านสาวะถีก็มักเทศก้น้อยชุมชน “อบรมมรดกเทศก้น้อยสาวะถีเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เที่ยวสาวะถีวิถีสุข” สินไซโมเดลเสริมทักษะมรดกเทศก้น้อยและมรดกเทศก้น้อยชุมชนจิตอาสา เพื่อเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน พัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันของคน ๓ วัย เด็ก ประถม มัธยมและผู้สูงอายุในชุมชน แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องประวัติชุมชน สถานที่สำคัญ และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนตนเอง

๔) สร้างวิสาหกิจภูมิปัญญาชุมชน

การสร้างวิสาหกิจภูมิปัญญาชุมชน เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะธำรงรักษาและการสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น สำหรับการรักษารักษาหรืออนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาให้เกิดความยั่งยืนและสามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นนั้น ต้องสร้างสิ่งเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์หรือสามารถนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สร้างความบันเทิง สร้างสรรค์สังคม สร้างความสามัคคี สร้างมูลค่าเพิ่ม สร้างแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาสังคม เป็นต้น จากแนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การคิดสร้างสรรค์โครงการต่างๆ เกิดขึ้นที่ชุมชนสาวะถี ดังนี้

(๑) อยู่ดีมีแฮง : สินไซโมเดล เศรษฐกิจสร้างสรรค์บ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น

ก่อตั้งสินไซโมเดล มีจุดประสงค์คือการนำเอาภูมิปัญญาที่อยู่วัดไชยศรี ได้แก่ สิม ซึ่งมีจุดเด่นคือจิตรกรรมฝาผนังหรือที่ชาวอีสานเรียกว่าอุปแต้ม เกี่ยวกับเรื่องสินไซ ที่เป็นวรรณกรรมสองฝั่งแม่น้ำโขง เป็นการนำเอาเรื่องสินไซมาสร้างประโยชน์ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน ให้ชุมชนก่อให้เกิดรายได้ มีอยู่มีกิน สร้างผลิตภัณฑ์รูปสินไซใส่ เช่น แก้วสินไซ เสื้อสินไซ ละครสินไซ หมอลำสินไซ เป็นต้น

(๒) local economy กับการสร้างฐานเศรษฐกิจชุมชน

ชุมชนสาวะถีเป็นชุมชนมีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ดี และต้นทุนทางทรัพยากรที่ดีนั้น เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการสร้างฐานเศรษฐกิจของชุมชน เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๓ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จัดอบรมและจัดนิทรรศการโชว์ผลงาน โครงการ “อบรมเชิงปฏิบัติการ การ

พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเทศบาลตำบลสาวะถี” ขึ้น ณ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยมีคณะผู้บริหาร คณาจารย์ ชาวชุมชนที่เข้าร่วมโครงการรวมกิจกรรมกว่า 60 คน

โครงการนี้ได้ “อบรมเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเทศบาลตำบลสาวะถี” ขึ้น เพื่อให้ชุมชนเทศบาลตำบลสาวะถี ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ฝึกปฏิบัติการสร้างสรรค์ชิ้นงาน ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรม และ เป็นการให้บริการวิชาการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมให้แก่ชุมชน เพื่อให้ได้ชิ้นงาน ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์เชิงวัฒนธรรมที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม อันจะนำไปสู่ความรักความผูกพันที่มีต่อชุมชน โครงการนี้เป็นการร่วมมือกันของหน่วยงานภาครัฐคือศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่นร่วมกับกับชุมชนสาวะถี สร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยการอบรมเชิงปฏิบัติการ ในการคัดเลือกผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นแต่ยังไม่ได้ยกระดับ

๕) สร้างเครือข่ายภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรม อารยธรรมและภูมิปัญญา ให้เกิดความยั่งยืนนั้นต้องมีการร่วมกันระหว่าง ๓ หน่วยงาน ดังนี้

(๑) บ้านหรือชุมชน ซึ่งเป็นส่วนที่มีความสำคัญต่อการดำรงรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะวัฒนธรรมจะอยู่หรือจะสูญหายก็อยู่หรืออยู่ชุมชน ถ้าชุมชนยังใช้วัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ และวัฒนธรรมยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนอยู่วัฒนธรรมนั้นก็ยังคงอยู่ และมีการสืบสานถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะชุมชนบ้านสาวะถีนั้นเป็นชุมชนที่มีการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่ยุคของอาณาจักรล้านช้างนั้น ก็คือ ชุมชนสาวะถีเป็นชุมชนวิถีพุทธ นั่นก็นำเอาหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการอยู่ร่วมกัน

(๒) วัด เป็นหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทุกเพศทุกวัย พระครูบุญชญากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เห็นความสำคัญของการพัฒนาชุมชนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งท่านกล่าวว่า “การพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนต้องพัฒนาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น”

(๓) โรงเรียน (หน่วยงานรัฐ) สำหรับการดำรงไว้ซึ่งข้อมูลนั้นเป็นการร่วมมือกันของโรงเรียน ซึ่งเป็นโรงเรียนบ้านสาวะถีวิทยาสรรค์ ได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรม ท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษา

๖) ใช้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณีพัฒนาชุมชน

ชุมชนสาวะถีเป็นชุมชนพุทธที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาตั้งแต่บรรพบุรุษล้านช้าง ซึ่งบรรพบุรุษของชาวตำบลสาวะถีได้ใช้ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาบวกกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการดำเนินชีวิต การสรรค์สร้างปรัชญา แนวคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เช่น ความสามัคคี สร้างหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม สร้างสันติสุขในชุมชน ดังนี้

(๑) ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศิล ๕ หลักบุญและบาปซึ่งเป็นคติธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยการนำแนวคิดเหล่านี้มาสร้างความสามัคคี การอยู่ร่วมกันด้วยความรัก การอยู่ด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ชุมชนสาวะถีที่มีการนำภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาไปใช้พัฒนาชุมชนที่ชัดเจน คือคณะกรรมการชุมชนประชุมร่วมกันพระสงฆ์และโรงเรียน มีมติร่วมกันให้ยึดหลักศีลห้าในการดำเนินชีวิต ที่เห็นชัดเจนคือศีลข้อที่ ๕ การดื่มน้ำเมา มติที่ประชุมเห็นว่า “ให้งดขายเหล้าในวันพระและการจัดงานต่างๆ ปลอดเหล้า” เพราะโทษของเหล้ามีมากมาย เช่นนำไปสู่ความประมาท นำไปสู่การทะเลาะวิวาท และนำไปสู่การทำผิดศีลข้ออื่นๆ อีกด้วย สำหรับการเริ่มต้นระยะแรกๆ ก็ได้ผลร้อยละ ๑๐๐ โดยการเริ่มจากอาสาสมัคร หลังจากนั้นก็มีคนเข้าร่วมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ณ ปัจจุบันนี้ เป็นการจัดงานที่ปลอดเหล้า ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์

(๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ ฮิต ๑๒ หรือประเพณี ๑๒ เดือน และความเชื่อเรื่องผีหรือวิญญาณ ที่มีให้ผู้นำทางด้านภูมิปัญญาเป็นผู้นำในการอยู่ร่วมกันหรือในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ในการจัดงานประเพณี ส่วนใหญ่จะเป็นการทำบุญเข้าวัด โดยเอาไวโซยศรีเป็นศูนย์กลางและโดยพระครูบุญชยากร เป็นจุดศูนย์กลางทางจิตวิญญาณให้กับชุมชน ซึ่งมีหลายหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน รัฐวิสาหกิจ พ่อค้าประชาชน ร่วมกันจัดงานประเพณีจนที่เป็นโด่งดังเป็นที่รู้จักกันของนักท่องเที่ยว การจัดงานจึงนำไปสู่การสร้างแหล่งท่องเที่ยว สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว เป็นต้น

๕. อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการดำรงรักษาและสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี จังหวัดขอนแก่นที่ยั่งยืนต้องมีการสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเหล่าเรียน ซึ่งจะทำข้อมูลไม่ได้สูญหายไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ณิชธยานันต์ ตั้งถาวรสกุล ได้ทำวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทางศิลปไทย : กรณีศึกษาศูนย์ศิลปะการแสดง สถาบันคึกฤทธิ์ พบว่า ๑) ศูนย์ศิลปะการแสดงสถาบันคึกฤทธิ์ มีการดำเนินงานก้าวหน้าเป็นลำดับ มีผู้เรียนมากขึ้น ไม่มีการเก็บค่าเรียนและผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในตัวศิลปินแห่งชาติที่มาสอนถึง ๓ คน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิคึกฤทธิ์และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ๒) การเปรียบเทียบความแตกต่างของลักษณะส่วนบุคคลพบว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา มีผลต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ไทย แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนถิ่นที่อยู่ไม่แตกต่างกัน ๓) ความสัมพันธ์ของปัจจัยสนับสนุนทุกด้านกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ไทยมีความสัมพันธ์ในระดับมาก ๔) แนวทางใน

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านนาฏศิลป์ไทย ประกอบด้วย ด้านครูผู้สอนต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา ด้านผู้เรียนต้องมีความตั้งใจและมุ่งมั่น มีงบประมาณสนับสนุน ภาครัฐให้ความสำคัญและสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง ภาคเอกชนให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆ องค์กรและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม สถาบันการศึกษาส่งเสริมและสนับสนุนด้านวิชาการ สถาบันศีกษาศาสตร์มีการจัดการที่ดี ไม่แสวงหากำไร มีการประชาสัมพันธ์เชิงรุก มีการจัดกิจกรรมนาฏศิลป์ไทยและการแสดงต่อสาธารณชนเป็นประจำ

แนวทางในการธำรงรักษาและสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี จังหวัดขอนแก่นที่ยั่งยืนต้องมีการร่วมมือกันของสามหน่วยงาน คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูกัลป์ญาณสิทธิวัฒน์ และคณะ** ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมปฏิบัติกรอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมผลประโยชน์การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น อยู่ในระดับปานกลาง

แนวทางในการธำรงรักษาและสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชี จังหวัดขอนแก่นที่ยั่งยืนต้องมีการสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน หนึ่งต้องนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนโดยสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนแล้วเอาภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาสร้างเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูวัชรสุวรรณาทร (ลูกซูป เกตุเขียว) และคณะ** ได้ศึกษาเรื่องการผลิตภัณฑท้องถิ่น : คุณค่าอัตลักษณ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยวัฒนธรรมชุมชน พบว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากต้นตาลสร้างมูลค่าเพิ่มให้ท้องถิ่นด้วยอัตลักษณ์ชุมชน เนื่องจากผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนยังคงมีการรักษาไว้ แต่อยู่อย่างกระจัดกระจายและลดจำนวนลงอย่างมาก โดยเฉพาะการลดจำนวนลงของต้นตาลในท้องถิ่น ส่วนนามีผลมาจากการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัย สวนบางแห่งถูกทิ้งร้างและสวนบางแห่งถูกปรับเปลี่ยนแปลงเพื่อสนองความต้องการตามวิถีชีวิตที่ทันสมัย

๖. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

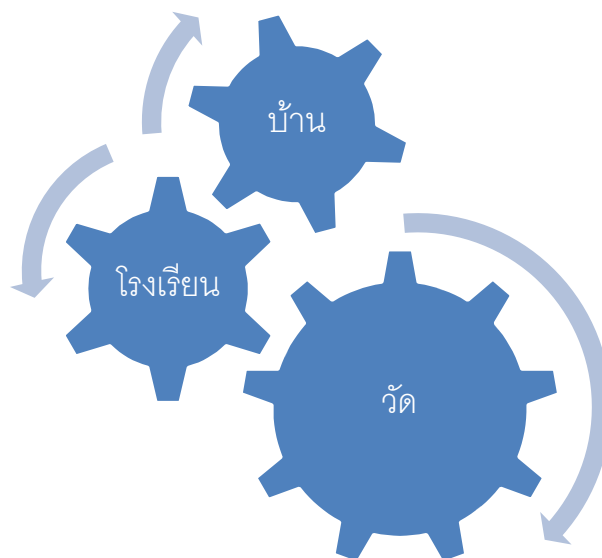
การทำวิจัยครั้งต่อไปควรทำการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R&D) และการวิจัย และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ดังนี้

- ๑) การพัฒนาชุมชนด้วยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น
- ๒) การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนด้วยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น
- ๓) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อารยธรรมและภูมิปัญญา

ท้องถิ่น

๗. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “อารยธรรมลุ่มน้ำชี : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในจังหวัดขอนแก่น” ทำให้ได้องค์ความรู้จากการถอดบทเรียนแนวทางการธำรงรักษาและการสืบทอดอารยธรรมลุ่มน้ำชีในจังหวัดขอนแก่น ให้เกิดความยั่งยืนต้องเกิดจากการร่วมมือกันหรือการมีส่วนร่วมขององค์กรต่างๆ ในการธำรงรักษาและการสืบทอดอารยธรรม ต้องเป็นการมีส่วนร่วมแบบบูรณาการร่วมมือกันของ ๓ หน่วยงาน คือ ๑) บ้านหรือชุมชน ๒) วัด ๓) โรงเรียนหรือหน่วยงานของรัฐ สามารถเขียนออกมาเป็นรูปภาพได้ดังนี้

ภาพที่ ๕๑ การอนุรักษ์อารยธรรมแบบมีส่วนร่วม

๘. เอกสารอ้างอิง

ประยงค์ สุวรรณบุบผา, สังคมปรัชญา แนวคิดตะวันออก-ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร, โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๗.

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ และคณะ, การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น. วิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระครูวัชรสุวรรณาท (ลูกซุบ เกตุเขียว) และคณะ, ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น : คุณค่าอัตลักษณ์
และการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยวัฒนธรรมชุมชน. วิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒,